

— KİTAP TANITMA —

Yrd. Doç. Dr. Sabahattin SAMUR

Kâmil Cemil el-Aselî, Vesâikun Mukaddesiyyetun Târihiyyetun li-Târîhi'l-Kuds, I, Amman 1983, II, Amman 1985- (I, 339 s. II, 342 s.).

Tarihî belgelerin, toplumların iktisadî, kültürel ve siyâsî tarihleri açısından ne kadar önemli olduğu bilinen bir husustur. Yurt içinde ve yurt dışında, genelde İslam tarihiyle, özelde Türk tarihiyle ilgili, pekçok belge yayınlanmakta ve yorumlanmaktadır. Ortaya çıkan her belge, ya bir gerçeği teyit etmekte veya bir yanlışlığı düzeltmekte yahut, belki de hiç kimsenin haberinin olmadığı bir takım hususları açıklamaktadır. Bilindiği gibi Türkiye sınırlarının dışında çeşitli arşiv ve kütüphanelerde pekçok belge ve döküman bulunmaktadır. Bunların bir kısmının, özellikle mahallî tarihlerle ilgili olanlarının, sistematik bir biçimde yayınlandığını görüyoruz. İşte bu türden faaliyetlerden birisi de Kâmil Cemil el-Aselî'nin çalışmasıdır. Bu çalışma Kudüs'te bulunan çeşitli arşiv ve özel kütüphanelerde mevcut, doğrudan doğruya Kudüs tarihi ile ilgili belgelerin sistemli bir şekilde toplandığı bir mecmua niteliğindedir. I. Ciltte 60, II. ciltte 104 belge olmak üzere, toplam 164 belgenin, ilk defa olarak toplanıp neşredildiği bu çalışma, Kudüs tarihi için olduğu kadar belki ondan daha fazla, Türk tarihi için önem taşımaktadır.

el-Aselî, eserden faydalanmayı kolaylaştırmak ve belgeler üzerindeki, muhtemel şüpheleri ortadan kaldırmak için, belgelerin alındığı yerler ve kayıtlar hakkında bilgi vermiştir. Bu neviden olarak, hemen mukaddimededen sonra, Kudüs Şeriye Sicilleri, bunların durumları ve her şeyden önce şeriye sicillerinin tarihi değeri üzerinde durmuştur (s. 10-38). Sonra, bir kısmı 1974, diğer kısmı 1980 yılında bulunarak, ilim alemine duyurulan ve Harem-i Şerîf Belgeleri diye bilinen belgelerin yerlerini ve yapılan çalışmaları tanıtmıştır (s. 39-51). Ayrıca araştırmacı, bu çalış-

mada ele alınan, özellikle, gayr-i müslim topluluklarla Müslüman devletlerin ilişkilerine ışık tutan belgelerden bazılarının alındığı, Kudüs'te bulunan Kiliseler ve Misyoner cemiyetlerinin arşivleri, bunların tarihi kıymetleri hakkında bilgi vermiştir (s. 51-72).

Eserin I. Cildinde, daha önce belirtildiği gibi, 60 adet belge toplanmıştır. Bunlardan 43 tanesi Memluklu, geriye kalan 17 tanesi Osmanlı dönemi ile ilgilidir. Belgelerin en eskisi 585/1189 tarihli, Salâhattin Eyyûbî'ye âit vakfiyedir. En yenisi ise, 1330/1912 tarihli, Kudüs'te bulunan Hintliler zâviyesi (Zâviyetu'l-Hü-nûd) şeyhi, Şeyh Abdurrahman Riyâd el-Dihlevî'nin verdiği Kâ-dirî tarikatına kabul icâzetidir. Bu belgelerden 8 tanesi, Kudüs Şeriye Sicillerinden, 43 tanesi, Harem-i Şerîf belgelerinden, 7 tanesi, Âl-i Cevde âilesinin, 1 tanesi, Hâlidî âilesinin özel kütüphanelerinden seçilmiştir. 1 tanesi de Dr. İshak Hüseyinî'nin yazmalarından alınmıştır. Eserde, önce vakfiyeler tanıtılmıştır. Bunların asıllarının fotokopileri verilmiş, metin tesbitinden sonra, vakfiyelerde geçen yer ve şahıs adları ile terimler açıklanmıştır. Ele alınan vakfiye sayısı 6 olup, bunlar sırasıyla şöyledir :

1 - Sultan Salâhattin Eyyûbî'nin Kudüs'te bulunan Salâhiye Hangâhı vakfiyesi (5 Ramazan 585/1189 tarihli).

2 - Nâibu's-Şam Emir Tenkiz'in Bâbu's-Silsile'de bulunan, kendi adıyla anılan Medrese-Hangâh vakfiyesi (12 Cumâdiye'l-Ülâ 730/1330 tarihli).

3 - Haseki Sultan'ın Kudüs'te bulunan bir tekke ile ilgili vakfiyesi (Evâsıt-ı Şâban 964/1557 tarihli).

4 - Kanûnî Sultan Süleyman'ın Kudüs'te bulunan Haseki Sultan İmâreti için düzenlettirdiği vakfiyesi (Evâhir-i Sene 967/1560 tarihli).

5 - Şeyh Yahya Şerafettin b. Muhammed b. Kâdiyî's-Salt'ın kitap vakfiyesi (15 Recep 1007/1598 tarihli).

6 - Şeyh Râgıp el-Hâlidî'nin Hammâmu'l-Ayn'daki hissesini el-Hâlidiye kütüphanesine vakfettiğini gösteren vakfiyesi (8 Râbiu's-Sânî 1322, 1904 tarihli).

Bu ciltte vakfiyelerden sonra aralarında Baybars, Nâsır Kavlavun gibi sultanların da bulunduğu Memluklu sultan ve emirlerine âit mersumlar, çeşitli mahkeme karar ve hüccetleri, ticârî ve mâlî muâmelelerle ilgili Memluklu dönemine âit belgeler yayınlanmıştır (s. 177-281). Bundan sonra, çoğu Kamâme kilisesiyle ilgili olmak üzere, Osmanlı dönemiyle ilgili belgeler ele alınmıştır (s. 285-323). Bu arada Türkçe belgelerin Arapça çevirilerinin yanında asılları da verilmiştir.

II. Ciltte toplanan belge sayısı, 61'i Memluklu, 43 tanesi Osmanlı dönemine âit olmak üzere, 104 tanedir. Memluklu dönemine ilgili belgelerin tamamı hicrî VIII. yüzyıla âittir. En eskisi 705/1305, en yenisi 797/1395 tarihlidir. Bu belgelerin hepsi de 1974'den sonra Harem-i Şerif'de, el-Methafu'l-İslâmî'de (İslam Eserleri Müzesi) bulunan belgelerden seçilmiştir. Kanûnî ve kazâî icraât, alım-satım, mirâs, şehâdet gibi çeşitli hukûkî kararları ele alan belgelerin hepsinin aslı bu kitapta yer almıştır. Belgeler, kazâî davalar (s. 17-29), mirasın bölüşümü (s. 31-48), şahitlik (s. 49-54), şahit getirme (s. 55-79), ikrârlar (s. 81-121), kanûnî ve kazâî uygulamalar (s. 123-143), köle satınalma sözleşmeleri (s. 145-155) ve çeşitli belgeler s. 157-169) gibi konu başlıkları altında tasnif edilmiştir.

Osmanlı dönemine âit belgelere gelince, bunlar, Memluklu dönemine âit olanların aksine Osmanlı yönetiminde geçen yılların hepsini içine almaktadır. Devletin genel işleriyle ilgili olanlarından başka, medreseler, vakıflar zâviyeler, ribatlar, kitap ve kitaplıklar, Hıristiyan cemaatler gibi, çeşitli konuları ele alan belgeler arasında, Osmanlı devletinin itilâf devletlerine karşı ilân ettiği «cihâd-ı mukaddes» çağrısı ile ilgili bir belge özellikle dikkati çekmektedir. Osmanlı valilerinin mersûmları arasında en fazla Cezzar Ahmet Paşa (1720-1804)'nın kiler yer almaktadır (s. 177-318). Bu belgelerden 34 tanesi Kudüs Şerî Mahkeme Sicilleri'nden, diğerleri ise özel kütüphanelerden alınmıştır. Ancak, belgelerin çoğunun sûretleri verilmemiştir. Yazarın, önsözde belirttiğine göre, bunların fotokopilerinin verilmemesinin sebebi, Şeriye sicillerinden alınanların sayfa sayısının çok fazla olması, diğerlerinin ise, belgelerin aslı değil, kopyaları olmasıdır.

el-Aselî, bütün bu belgeleri toplarken hangi hususları dikkate alarak bunları seçtiğini açıklamamıştır. Fakat, belgelerin hepsi de, çeşitli alanlarla ilgili olmakla birlikte, özellikle tarih, hu-

kuk ve paleografya açısından çok önemlidir. Memluklular dönemiyle ilgili arşiv belgelerinin ve vakfiyelerin sayısının az olduğu dikkate alınır, bunların kıymetleri bir kat daha artar. Nitekim yukarıda işâret olunan Memluklu dönemiyle ilgili Emir Tenkiz vakfiyesi, diğer Selçuklu ve Osmanlı vakfiyelerinden farklı olarak bazı hususları ihtiva etmektedir. Hanımlara âit ribatın bulunduğunu anladığımız bu vakfiye, bu özelliği ile bazı araştırmacıların Bâciyân-ı Rum teşkilâtı ile ilişkili olarak ortaya attıkları görüşleri teyit eder mâhiyettedir (1). Kamâme Kilisesi ile ilgili belgeler ise, Osmanlı devletinin gayr-i müslimlere karşı izlediği toleranslı siyâseti canlı bir şekilde sergilemektedir. Yazarı, okunması ve açıklanması güç olan bu belgeleri, titiz bir çalışma ile araştırmacıların hizmetine sunduğu için kutlar, bu tür çalışmaların devamını temenni ederiz.

(1) Mesela bak. Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ank. 1984, s. 94; Selçuklu devri vakfiyeleri ile mukayese için örnek olmak üzere bak. İsmet Kayaoğlu, Turumtay ve Râhatoğlu Vakfiyeleri, (Basılmamış doçentlik tezi), Ank. 1977.